

CASPAR WINTERMANS

*Een jongen van
brutale zwier*

Erich Wolfgang Korngold
in Nederland 1910–1958

*Een jongen van
brutale zwier*

Erich Wolfgang Korngold
in Nederland
1910 – 1958

Samengesteld en ingeleid door
Caspar Wintermans

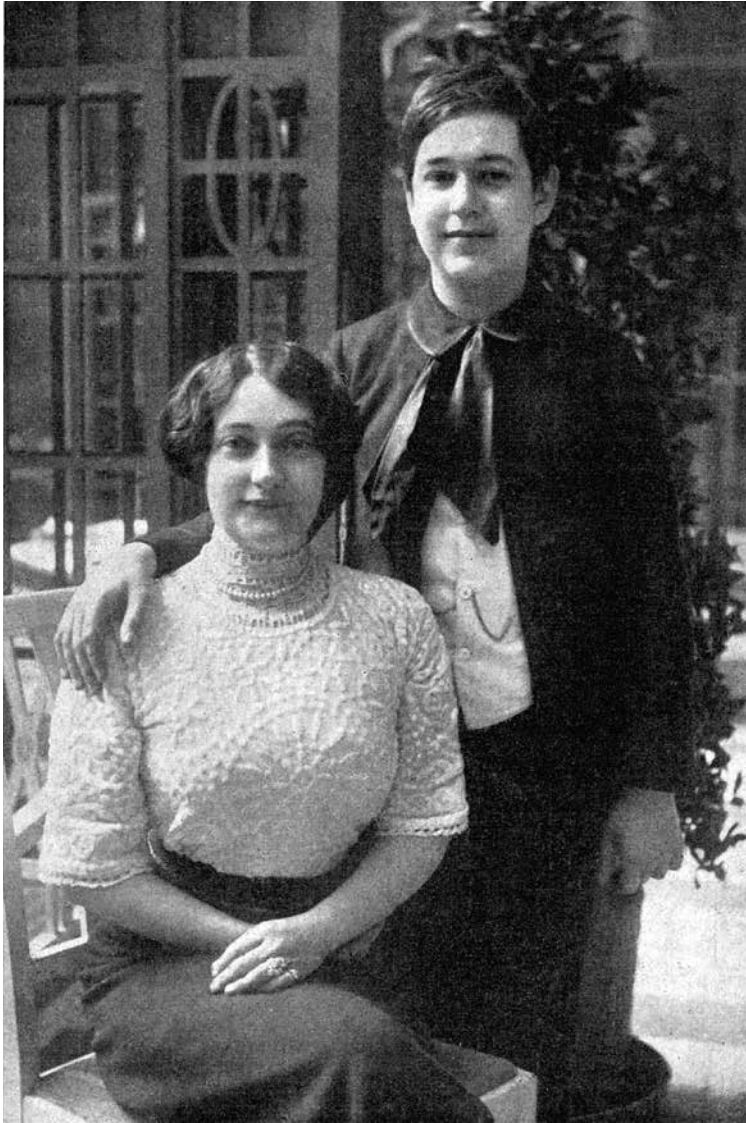

Kallipygos Pers
Den Haag 2016

INLEIDING

Elk kind is een wonder, maar niet elk kind een wonderkind. Erich Wolfgang Korngold *was* een wonderkind, een componerend wonderkind dat op 29 mei 1897 te Brünn – het huidige Brno in Tsjechië – ter wereld kwam als jongste zoon van Dr. Julius Korngold, een Joodse advocaat die in 1901 met zijn gezin naar Wenen verhuisde om er als muzikrecensent van de *Neue Freie Presse* de opvolger te worden van Eduard Hanslick. Diens naam zal de Wagnerianen onder ons bekend in de oren klinken, want de figuur van de betweter Beckmesser in *Die Meistersinger von Nürnberg* was op de anti-Wagneriaan Hanslick gebaseerd. Zijn pen was vlijmscherp. ‘Deze muziek stinkt,’ merkte hij bijvoorbeeld op naar aanleiding van de première van Tsjajkovski’s vioolconcert, een oordeel dat de arme Rus een langdurige depressie bezorgde. Ook de kritieken van Julius Korngold waren niet mals (zij het knap geformuleerd), en zijn zoon heeft dat geweten. Het venijn dat over Erich Wolfgang werd uitgestort, was dikwijls een verkapte wraakneming van diegenen – intendanten, musici, collega-recensenten – die door Julius op de korrel waren genomen. Voor Erich’s gemoedsrust, schreef Richard Specht in 1927, zou het beter zijn geweest indien zijn vader als schoenlapper de kost zou hebben verdiend.¹

Daar staat tegenover dat een schoenmakerszoon in de nadagen van de Donaumonarchie waarschijnlijk niet zonder meer had kunnen langskomen bij de directeur van de Hofopera. Gustav Mahler ontving de negenjarige, in matrozenpak gestoken knaap en diens vader in zijn woning in de Auenbruggergasse. Erich klom op de pianokruk en speelde zijn cantate *Gold* uit het hoofd. Mahler hield de partituur in de hand en las mee. Het duurde niet lang of hij begon, hevig aangedaan, te ijsberen. ‘Een genie!’ riep hij uit, ‘een genie! Doet U hem,’ sprak hij tot Julius, ‘in de leer bij Zemlinsky. Vooral geen conservatorium, geen drill! Zemlinsky zal hem alles bijbrengen wat hij nodig heeft.’²

Het componerend wonderkind met zijn moeder, voorjaar 1912.

waar *wij* nu langzamerhand gaan ophouden, begint *hij*. Lachend, als van zelf, spéélt hij met dat, wat ons nog de ooren doet opensperren. Hij wil nu eene ‘komische Oper’ schrijven. Strauss moet zich inspannen, zal hij er niet bij ten achteren raken. De vader vergoedt den jongen, het publiek vergoedt hem, heel Weenen vergoedt hem, lacht en roept en juicht om hem...

Arme jongen. Die als een hulpeloos kind reeds zóó vroeg de geheele tragische verantwoordelijkheid van den kunstenaar, van den verwachten Messias, Mozart’s broeder, op zich zal voelen rusten. Hoe wenschte men hem den stil gesloten tuin der eenzaamheid, waarin op den duur alléén de bloem der inspiratie bloeien kan... Hoe rilt men bij dit: gesleept worden van de eene groote stad naar de andere, in concertzalen, ‘jours.’ Steeds tusschen vergodende ouders en vleiende bewonderaars...

De natuur is grillig. Zij gaf hier met verbijsterend volle handen, en de *tijdgeest* completeert met beide handen. Het opnemingsvermogen van onzen tijd is véél sterker ontwikkeld, geraffineerd dan dat van vroeger. Erich stamt af van Joodsche ouders: het assimilatie-vermogen is dus dès te sterker. Dat alles legt gewicht in den schaal. Of het ’t hóófdgewicht was, – moet de tijd leeren. *Of* deze ster zal in weinige jaren verschieten aan den kunstenaarshemel, de plant van muzikaliteit wegsterven door al te rijkelijken, vroegtijdigen bloei: – òf we zullen inderdaad ‘het’ muzikale genie begroeten, dat geroepen is een der eersten te zijn.

CORNÉLIE VAN OOSTERZEE*

Algemeen Handelsblad, 11 maart 1911 (avondblad)

LONDEN

Deze maand heeft niet zooveel belangrijks opgeleverd als Februari; toch heb ik genoeg stof voor een artikel. Vooreerst dan de eerste kennismaking met een piano-trio van Korngold, een Hongaarsch [*sic*] ventje van twaalf jaar, een genie, zooals de wereld sinds de dagen van Mozart niet heeft bijgewoond. De heeren Richard Epstein, John Saunders en Jaques Renard hebben het ten doop gehouden op een bijeenkomst van de ‘Concertgoers Club.’ Stomme verbazing heeft ons bevangen bij het luisteren naar het

en onder verstandige leiding heeft de jongen verder gewerkt en thans staat hij als een gerijpt kunstenaar voor ons. Vooral met zijn opera *Die tote Stadt* heeft Korngold Jr. overal eerlijken bijval gevonden. Dat 'eerlijk' mag er wel bij gezegd worden; immers de booze wereld was er al heel spoedig op uit te beweren, dat ieder kunstenaar die naar Weenen toog werk van den jongen Korngold koos, om op die manier den vader-criticus gunstig te stemmen. Dat is nu eenmaal het lot ook van den eerlijksten criticus: iedereen heeft het recht hem van alles wat maar leelijk is te betichten, ook zonder een schijn van bewijs!

De Vereenigde Tijdschriften Cecilia en Het Muziekcollege,
LXXXIII/XIII, no. 3, 1 december 1925

E.W. KORNGOLD AAN RUDOLF MENGELBERG

Hotel Dagmar, Kopenhagen, 1. Dezember 1925

Hochgeehrter Herr Doktor! Es drängt mich, Ihnen nochmals für die schönen Amsterdamer Tage von Herzen Dank zu sagen! Ich habe dank Ihrer lieben Einladung Gelegenheit gehabt, das herrliche Amsterdamer Orchester kennen zu lernen, um so meine Werke in vollendeter Weise interpretieren zu können. Auch für Ihre persönliche Liebenswürdigkeit und Gastfreundschaft herzlichen Dank! Ich erhoffe ein recht baldiges Wiedersehen und bin mit den schönsten Grüßen – auch von meiner Frau – für Sie und Ihr reizendes Fräulein Braut Ihr sehr ergebener

ERICH WOLFGANG KORNGOLD

P.S. Für ein paar *Kammermusik-Programme* nach WIEN wäre ich Ihnen verbunden!

COPENHAGEN *L. Dg.* 1925.

TELEGRAM ADRESSE: „HOTEL DAGMAR“
TELEFON 615

P.S. Für ein paar Kammermusik-Programme nach Wien wäre ich Ihnen verbunden!

Hochgeehrter Herr Dr!
Es drängt mich Ihnen nochmals für die
schönen Amsterdamer Tage von Herzen
Dank zu sagen! Ich habe dank Ihrer
lieben Einladung Gelegenheit gehabt das
herrliche Amsterdamer Orchester kennen zu
lernen, um so meine Werke in vollendeter
Weise interpretieren zu können. Auch für
Ihre persönliche Liebenswürdigkeit und
Gastfreundschaft herzlichen Dank!
Ich erhoffe ein recht baldiges Wiedersehen
und bin mit den schönsten Grüßen
– auch von meiner Frau – für Sie und Ihr
reizendes Fräulein Braut Ihr sehr ergebener
Erich Wolfgang Korngold.

Brief van Korngold aan Rudolf Mengelberg, 1 december 1925.

'Die tote Stadt in Den Haag – Hedenavond wordt in de residentie de tweede buitengewone opera-avond van dit seizoen gegeven in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Onder muzikale leiding van den Weenschen componist Erich Wolfgang Korngold zal zijn werk *Die tote Stadt* uitgevoerd worden. – De voornaamste medewerkenden zijn v.l.n.r. de dames 1. Homann en 2. Lobenstein, 3. de componist en dirigent Korngold, verder de dames 4. Geyersbach en 5. Von Issendorf, 6. Intendant Meihuizen, 7. Henk v. d. Berg, 8. Intendant Sachse, 9. Fritz Scherer, 10. Joseph Degler en 11. mevrouw v. d. Laan' (*De Telegraaf*, 26 januari 1929, ochtendblad).

het zwakke punt – mogelijk zou een meer geniaal speeltalent dan Scherer dit kunnen maskeeren –, n.l. dat geene enkele Marietta ter wereld het langer dan vijf minuten zou uithouden bij een zóó terughoudenden, voor haar onbegrijpelijk in zich zelf gekeerden, schijnbaar nukkigen, droefgeestigen minnaar. Ook de stem van dezen tenor bezit niet juist zoveel klankweelde en schoonheid, dat de bekoring, daarvan uitgaande, den hoorder geheel zou kunnen heenhelpen over de gevoelde tegenstrijdigheid. Maar toch was er in dit spel en in dezen zang veel, heel veel moois en bij tijd en wijlen wist de akteur sterke ontroering te geven.

In veel meerdere mate boeide Marietta – Gertrude Geyersbach –, de vrouwelijke hoofdrol, wier taak nog oneindig zwaarder mag genoemd worden. Hare sopraan moge in de hoogste hoogte wel eens min of meer vlak geklonken hebben (men vergete niet wat zoo'n partij voor ontzaglijke eischen stelt!), zij slaagde toch wonderwel in het weergeven van het karakter: het hartstochtelijk, van dartele levenslust doorgloeide spel, de jeugdige overmoedigheid in houding en gebaren, de lokkende verleidelijkheid, de vlammende passie, in zang en dans uitgedrukt, dat alles gaf zij in volle mate.

Wat schoonheid van toon betreft, stonden de prachtige alt, Frau Erna Homann – Brigitta – en de bariton Jozef Degler, beurtelings als Frank (Paul's vriend) en Pierrot optredend bovenaan. Met heerlijke, zielvolle uitdrukking zong laatstgenoemde het lied 'Mein Sehnen, mein Wähnen,' zóó, dat men er stil van werd. Dit en het genoemde lied van Marietta, met het geheele slot van het eerste bedrijf, vormen de melodische hoogtepunten en tevens schoonste muzikale gedeelten van het geheele werk. De muziek (zang en orkest) is daar van eene betooverende schoonheid. Overigens boeit zij overal, met haar, in breede, rustige bogen uitgewelfd melos, haar prachtige harmonieën, haar rijpe, verzadigde orkestkleuren, haar sterke dramatische spanningen. Korngold is een voortbouwer, geen afbreker of nieuwlichter, die zich laat leiden door vooropgestelde principes. Zonder twijfel zijn invloeden van Wagner, van R. Strauss (vooral), van Mahler en andere grootmeesters van het muziekdrama en de symphonische muziek der negentiende eeuw nawijsbaar. Maar toch heeft Korngold's muziek haar eigen gelaat, haar persoonlijk karakter,

Hermans, Jan Hendrik (Henri) Werd geboren te Nuth in 1883. Aanvankelijk voorzag hij in zijn levensonderhoud door het geven van pianolessen. In 1916 werd hij eerste dirigent van het Maastrichtsch Stedelijk Orkest (de voorloper van het Limburgs Symfonie Orkest), een functie die hij tot zijn dood in 1947 zou bekleden. Ook als directeur van de Maastrichtse muziekschool drukte Hermans zijn stempel op het culturele leven in de provincie. Zijn biograaf moest helaas concluderen dat Hermans als componist slechts ‘onbetekenende werkjes’ heeft nagelaten. De dirigent kon tijdens repetities ‘autoritair en dictatoriaal zijn,’ maar gevoel voor humor had hij zeker. Een van de orkestleden herinnerde zich het volgende:

De drie trombonisten zitten altijd met elkaar te praten en missen nogal eens een inzet. Hermans wordt boos en ongeduldig. ‘Stelletje ouwe hoeren, let op!’ [Een van de gekapittelden] staat op: ‘Directeur, ik protesteer tegen de term “ouwe hoeren.”’ Hermans zegt niets. De eerstvolgende keer dat de trombones weer praten, roept hij hen tot de orde: ‘Dames...’
Hans C. M. van Dijk, *Henri Hermans (1883–1947). De grondlegger van het Limburgs muziekleven* (Hilversum: Verloren, 2002), 115; 93; 82.

Hirsch, Fritz (1888–1942) Werd in 1888 in Mannheim geboren, waar hij aanvankelijk de kost verdiende in de banketbakkerij van zijn vader. Sinds 1908 was hij acteur, onder meer in Königsberg, Hamburg en Berlijn. In 1926 emigreerde hij naar Nederland waar hij furor maakte met zijn in de residentie gevestigde operettegezelschap. Richard Tauber was er een graag geziene gast. Ter gelegenheid van de duizendste voorstelling van het ensemble stelde Willy José in 1930 een *Jubileum-Album* samen waarin een geestig interview met Hirsch werd afgedrukt.

Spielt Ihre Frau im Theater mit?
Nein, einer muss in der Ehe normal bleiben.
In welchem Theater in Holland spielen Sie am liebsten?
In den Ausverkauften.
Kennen Sie unsere Museen?
Besser als viele Holländer.
Lernen Sie alle Ihre Rollen auswendig, oder sprechen Sie dem Souffleur nach?
Wir haben eine junge, bildschöne Souffleuse, das macht uns Männer so verwirrt, dass wir gezwungen sind unsere Rollen gut zu lernen, sonst bleiben wir stecken.
Haben Sie eine Subvention?

Ja. Meine Subvention ist die Liebe der Holländer.
Ist es nicht langweilig jeden Abend das gleiche Stück zu spielen?
Für mich ist jede Vorstellung eine Premiere.
Wie gefällt es Ihnen in Holland?
So gut, dass, wenn es nach mir geht, Sie mich so bald nicht mehr loswerden.
Wird bei Ihnen auf der Bühne richtig geküsst?
Das sag ich erst bei der 2000. Operettenvorstellung.

Hirsch werd in 1932 met de Tsjechische impresario Hugo Helm benoemd tot directeur van het Schiller Theater in Berlijn, waar hij ook regisseerde; maar de aanstelling bleek van korte duur. Toen de nazi's aan de macht kwamen, ontsloegen ze hem onmiddellijk. De Joodse kunstenaar keerde met de eveneens verwijderde Helm terug naar Nederland en hervatte zijn operette-activiteiten. Geliefd was hij, gerespecteerd. Hij schiep vreugde en schoonheid. Daarom werd hij naar het concentratiekamp Mauthausen gedeporteerd waar hij op 10 juni 1942 werd vermoord. Zijn echtgenote Hilda Hirsch-Laski en hun zonen Gerd Carl en Frank Gunther ontsprongen de dans evenmin. Zij werden te Auschwitz in 1944 vergast.

Homann, Erna (1893–1975) Alt. Van 1916 tot 1932 was ze verbonden aan de opera in Hamburg waar ze als een der zeven ‘serafijnse stemmen’ haar medewerking verleende aan de wereldpremière van Korngold's *Wunder der Heliane*.

Hupka, Felix (1896–1966) Kleinzoon van de componist Ignaz Brüll. Zijn vader was de pianist Sigmund Hupka. Felix trad op als pianist sinds zijn vijftiende, was operadirigent in Frankfurt, Keulen en Berlijn sedert 1922, in Parijs van 1930 tot 1933. Hij emigreerde naar Nederland in 1939 en onderwees nadien directie aan het Amsterdamse conservatorium; Bernard Haitink was een van zijn leerlingen.

Hupperts, Paul Henri Franciscus Marie (1919–1999) Dirigent, geboren in Gulpen. Leerling van Hendrik Andriessen en Henri Hermans, die hij in 1947 opvolgde als leider van het Maastrichtsch Stedelijk Orkest. Van 1949 tot 1977 dirigeerde hij het USO, van 1973 tot 1976 het Radio Kamerorkest.

Hutschenruyter, Wouter (1859–1943) Gedurende de jaren 1889–1892 tweede dirigent van het Concertgebouworkest naast Willem Kes, nadien leider van het Utrechts Stedelijk Orkest, tot Jan van Gilse het stokje van hem overnam in 1917,